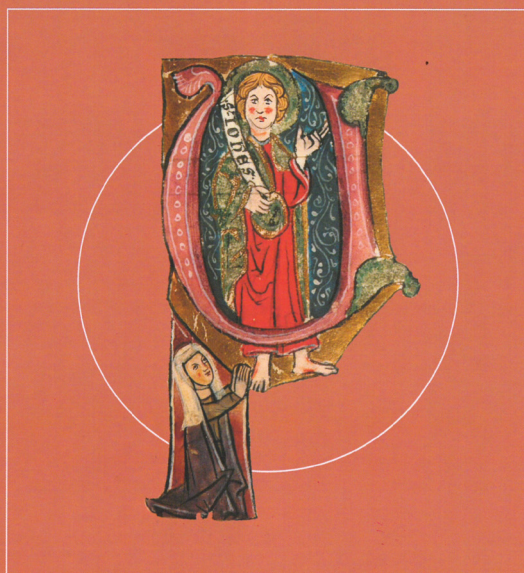

RECENZE

MODRÁKOVÁ, RENÁTA. KNIŽNÍ KULTURA KLÁŠTERA BENEDIKTINEK U SV. JIŘÍ NA PRAŽSKÉM HRADĚ. PRAHA: NÁRODNÍ KNIHOVNA ČESKÉ REPUBLIKY 2022. ISBN 978-80-7050-751-3.

Knižní kultura kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě

Renáta Modráková

Každá monografie, která je zaměřená na prostředí svým způsobem profilové, si zasluhuje zvýšenou pozornost; pokud jde o knižní kulturu, je klášter benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě bezpochyby místem, které za profilové označit můžeme. Jak z hlediska historického významu, tak i vzhledem k množství dochovaných pramenů je totiž tento klášter především pro období středověku místem z nejvýznamnějších. Instituce s tak bohatou minulostí byla a je pochopitelně předmětem zájmu již dlouhodobě (nejde přitom jen o historiky, ale i filology, muzikology a uměnovědce), nicméně je s podivem, že komplexní syntéza zaměřená především na kulturní aspekty s tímto klášteřem související dosud scházela. A tak nelze než přivítat rozhodnutí Renáty

Modrákové, že svou pozornost zaměřila právě na vyplnění této citelné mezery české mediévistiky a že ke svému záměru (v jejím případě sledovanému již od kvalifikačních prací) přistoupila z pozic pomocných (tj. základních) věd historických.

Pokud čtenář pod titulem „knižní kultura“ očekává zpracování kompletní knižní kultury svatojiřských benediktinek, záhy zjistí, že tomu tak není: autorka sama staví svůj výklad především na knihách rukopisných s vysvětlením (na s. 197), že identifikace tisků (tj. inkunábulí a starých tisků) je teprve otázkou dalšího výzkumu, s výjimkou dvou již v této monografii katalogizovaných tisků na s. 537. Tato okolnost poněkud omezuje možnosti prezentace dějin klášterní knihovny od 15. století (str. 177–181), neboť jednou z klíčových otázek knižní kultury daného místa je právě vztah mezi rukou psanou a nastupující tištěnou produkcí. Na rozdíl od kodikologických prací předešlých ovšem R. Modráková nevynechala svatojiřské rukopisy novověké, což jsem velmi ocenil. V případě tohoto benediktinského kláštera je novověká rukopisná produkce totiž dosti zásadní i pro pochopení „druhého života“ vlastních kodexů středověkých, neboť tyto jsou často adaptovány pro posttridentské liturgické poměry, knižní bloky původně pergamenových kodexů jsou druhotně doplňovány novověkými papírovými vsuvkami atd. Celou tuto problematiku Modráková do své práce s úspěchem zahrнула a dala do souvislosti s podílem žen na písařské práci.

Identifikovaná rukopisná produkce středověku i novověku je rámována základními informacemi z dějin benediktinek od sv. Jiří (s. 41–97), včetně kontaktů tohoto kláštera s ostatními ženskými domy v českých zemích (s. 29–40), a to vše v širším evropském kontextu (s. 21–28). Kapitulu zaměřenou na vývoj studia středověkých skriptorií a knihoven s důrazem na ženské kláštery (na s. 11–20) jistě s užitekem využijí všichni, kdo se budou chtít zorientovat v dříve spíše opomíjené problematice středověké ženské vzdělanosti a religiozity.

U popisu historických pramenů (především listin) k dějinám svatojiřského kláštera si historik na několika místech položí otázku, proč není pro starší 13. století využívána edice *Český diplomatář* a je odkazováno na Erbenova, popřípadě Emlerova *Českomoravská regesta*. Důsledné odkazování na CDB by autorce pomohlo např. vyřešit dilema,

jakou odpustkovou listinu pro svatojiřský klášter měl na mysli V. Novotný v souvislosti s Inocencem IV. (na s. 103). R. Modráková uvažuje o tom, že by mohlo jít o listinu z 30. 4. 1254, ačkoliv Novotný uvádí dataci k 6. 4. 1251. Inocencova odpustková listina s vročením 1251 vskutku existuje, je dochovaná v originálu v Národním archivu a je otiřtána v CDB IV/1, pod č. 210. Z faktografických údajů snad ještě upozorním na nepřesnou identifikaci dvou komend německých rytířů, které se vyskytují v listině z 8. 4. 1332 (s. 107): Jindřich Brunek byl komturem v Hostěradicích (u Znojma) a Syfríd byl komturem ve Slavkově u Brna. Pro podstatu předložené práce se však jedná spíše o drobnosti, v prosopografii osob bezprostředně souvisejících s knižní kulturou svatojiřského kláštera (vedle abatyši a ostatních řádových sester jde především o sbor svatojiřských kanovníků rekonstituovaný v pozdním 13. století) přináší autorka řadu nových zjištění a oprav či upřesnění dosavadní sekundární literatury. Pro vrstvu kanovníků (s. 141–160) a jejich interakci s komunitou benediktinek vytvořila Modráková dobrý nástupní prostor pro další bádání, neboť tento aspekt života svatojiřského kláštera není doposud zdaleka badatelsky „vytěžen“ (toho si je autorka dobře vědoma, viz s. 10).

Již bylo zmíněno, že autorka při rekonstrukcích klášterní historie sahá k diplomatickým pramenům. Zohlednění písemností úředního charakteru je rozhodně vítaným především tam, kde úroveň místní písemné kultury dospěla až do fáze vytváření vlastních úředních knih: mám na mysli jak kopiář NK ČR XVII E 41, tak i inventář NK ČR XVII E 48. Do této fáze, alespoň pokud jde o vztah k přijatým listinám, dospěl svatojiřský klášter sice až v novověku, nicméně do svatojiřského prostředí se hlásí jiný unikátní pramen svým původem ještě středověký: v padesátých letech 14. století založen tzv. *Fragmentum praebendarum* (dnes NK ČR XIII A 2, viz katalogizaci na s. 393–395), jehož údaje o dotacích kanovníckých prebend autorka úspěšně konfrontuje s nekrologickými informacemi obsaženými v některých svatojiřských kalendářích (např. v breviáři NK ČR XIII E 14e).

Velký důraz je po právu věnován autorčiným výsledkům paleografického a kodikologického výzkumu. Ačkoliv jsou v knize prezentovány spíše souhrnné výsledky jejích analýz a větší prostor jednotlivým písařským individualitám má být věnován ještě samostatně (s. 182), i ze zde publikovaných výsledků vcelku plasticky vystupuje „příběh“ svatojiřského kláštera podaný z pohledu zde působících písařů, ať již jako jednotlivců, tak i jako členů organizovaného skriptoria. To je u sv. Jiří činné především na přelomu 13. a 14. století a v průběhu celého 14. století. Modráková potvrdila veskrze konzervativní ráz duktu svatojiřské provenience, což není jen výraz místního konzervativizmu, ale jde myslím o typický rys všeobecné benediktinské „neochoty“ přijímat nové prvky související s průnikem formálně gotického stylu do písma. Z paleografických prací jsem v knize (s výjimkou závěrečné bibliografie) marně hledal odkaz na kompendium M. Hradilové a H. Pátkové *Scriptores. Písemná kultura a její tvůrci v pozdně středověkých Čechách 1300–1350*, kde jsou některé svatojiřské kodexy z paleografického pohledu zpracovány (např. NK ČR XII D 10, NK ČR XII D 11).

Období předcházející činnost vlastního skriptoria je pokryto akvizicemi kodexů zajiřřovanými z jiných prostředí, přičemž nejstarší kodexy uživatelsky spojitelné se svatojiřským prostředím spojuje Modráková až s obnovou kláštera po požáru v r. 1142. Tomuto předpokladu nahrává ta okolnost, že velká část středověkých kodexů svatojiřské knihovny je dnes opatřena novodobými vazbami a lze formulovat hypotézu, že možné pozůstatky nejstarší knihovny (u kláštera založeného již ve druhé půli 10. století musíme existenci knihovny samozřejmě předpokládat i před polovinou 12. století) se mohly nacházet mezi pergamenovou vazebnou makulaturou, která byla při převazbách zlikvidována. Přesto bych se nevzdával naděje, že s postupným rozšiřováním našich znalostí o další kodexy, jež bude možné do tohoto prostředí umístit, popřípadě i se zahrnutím vazeb svatojiřských inkunabulí a minimálně ještě paleotypů bude možné proniknout i před polovinu 12. století.

Pokud jde o otázku ženského písma, která se zde přirozeně nabízí, potvrzuje Modráková v podstatě předpoklady dominující v předchozí literatuře, totiž že za hlavní producenty textů označuje osoby sdružené do kolegia kanovníků a ženský podíl ve starším období (tj. do vrcholného středověku) shledává toliko v dílčích uživatelských glosách; aktivnější zapojení žen do soustavné písařské práce předpokládá až od konce středověku a zcela jistě pak až v novověku.

Množství a kvalita dochovaných pramenů z tohoto kláštera umožňují studovat jevy, které zpravidla z jiných prostředí buď vůbec neznáme, nebo nejsou známy v takové míře: mám na mysli možnost studia postupné „kodifikace“ textů (tj. zrání textu od hrubého náčrtu až po zápis finálního znění), které vznikají jako autorská díla přímo v klášterním skriptoriu. Modráková tento fenomén dokumentuje např. na textu básně *Vítaj, králu Všemohúci* (s. 176). Jiný jev typický pro svatojiřské prostředí, o němž jsem se zmiňoval již výše, je inovace starších rukopisů, a to hluboko do období novověku (např. s. 177 a dále na mnoha místech v katalogu). Sama existence „dlouhého trvání“ středověkých kodexů a jejich aktivního používání i v novověku opět naléhavě připomíná nutnost paralelního studia produkce rukou psané a produkce tiřtované, na které svatojiřská knižní kultura stále ještě čeká.

Největší prostor zaujímá katalog předmětných rukopisů, fragmentů a tisků, které R. Modráková umířřuje do prostředí svatojiřského kláštera. Drtivá většina z katalogizovaných rukopisů náleží dnes do fondu Národní knihovny ČR, a tak je možno její práci chápat jako navázání na kvalitní kodikologickou tradici založenou Josefem Truhlářem s jeho průkopnickými katalogy latinských a českých rukopisů. Z obsahového hlediska se autorka potýkala nejvíce s liturgickými knihami, včetně textů mimoliturgických, u sv. Jiří jde především o velikonoční dramata (s. 194). Jednotlivé katalogové záznamy autorka upravuje pro účely svého studia tak, aby mohla co nejlépe prezentovat své paleografické analýzy: písmu je proto věnována větší pozornost, než je při „standardní“ katalogizaci středověkých rukopisů běžné. Rovněž členění katalogu na skupinu, která souvisí se sv. Jiřím uživatelsky, a na ty kodexy, které zde byly nejen prokazatelně užívány, ale i vytvořeny ve zdejším skriptoriu, dává v souvislosti s autorským záměrem smysl. Shromážděná

bibliografie (v katalogu nejspíš kopírovaným překlepem pravidelně označována za „biografii“!) k jednotlivým kodexům jasně dokazuje, jakému dlouhodobému a komplexnímu zájmu se předmětné knihy těšily.

Z hlediska popisu vnějších znaků mám tuto zásadnější připomínku: na některých místech jsem shledal rozpor mezi slovním popisem defektů ve skladbě knižního bloku a jeho schematickým vyjádřením. Uvedu konkrétní příklad na jednom z kodexů, které znám z autopsie. U *breviaria* NK ČR VI E 4c je konstatována (s. 203) absence jednoho listu mezi f. 21 a 22 a dále absence čtyř listů mezi f. 35 a 36. Schéma skladby tohoto breviáře (s. 202) ovšem na obou těchto defektních místech uvádí pravidelné a kompletní kvaterny, což je v rozporu. Skutečnosti odpovídá slovní popis, tudíž odpovídající schéma by mělo vypadat následovně: „IV-1“ resp. „IV-4“.

Renáta Modráková v posuzované monografii publikuje výsledek svého dlouholetého a systematického výzkumu,

který posouvá naše znalosti o knižní rukopisné kultuře prostředí kláštera benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě kupředu. Je to dáno především tím, že postupuje důsledně metodami pomocných věd historických, jejichž hlas sice v dílčích studiích již zazněl (např. u Z. Hledíkové), ale teprve předložená práce přináší syntetické zpracování, na němž bude možné budovat další výzkum. Nezbývá než povzbudit autorku k tomu, aby setrvala ve svém odhodlání a přinesla další výsledky své práce navazující na publikovanou knihu.

Dalibor Havel

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Ústav pomocných věd historických a archivnictví

Arne Nováka 1/1

602 00 Brno